

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 10. 2006. С. 344-348.*

Олександр СИТНИК

НА ШЛЯХУ ДО “КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ АРХЕОЛОГІЇ”
РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ...
(ПЕРША І ДРУГА МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ
“АРХЕОЛОГІЯ ЗАХОДУ УКРАЇНИ”. 2004. 2005)

За останні 10-15 років в археології заходу України (як і в цілому у державі) відбулися певні зміни, що позначилися в усіх сферах археологічної науки. Ці зміни мають неоднозначну оцінку і поки-що не знайшли належного аналізу у науковій літературі. То кому ж, як не професійним археологам, необхідно збиратися на відповідні форуми, щоб обговорити наболілі питання, щоб намітити перспективи майбутніх досліджень.

Власне з такою метою скликано Міжнародну наукову конференцію “Археологія заходу України: підсумки останнього десятиліття”, яка відбулася 26-28 травня 2004 року у Львові, у стінах відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, що на вул. Винниченка 24. Засідання проходили в актовому залі Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Скликання виявилось достатньо представницьким. В ньому взяли участь науковці з багатьох міст України та Польщі: Жешова, Торуня, Холма, Львова, Луцька, Рівного, Ужгорода, Чернівців, Івано-Франківська, Тернополя та ін. Проте далася взнаки багаторічна відірваність та відсутність будь-яких контактів між дослідниками. В окремих випадках відчувалося ставлення до конференції за стереотипами мислення колишніх радянських часів, коли усе зводилось до формальної участі (“для галочки”), а доповіді не готувались, або ж не виголошувалися. Багато запрошених гостей не змогли приїхати до Львова з різних об’єктивних та суб’єктивних причин.

Загалом на конференції виступило 7 професорів та докторів історичних наук та 18 кандидатів наук (з них три кандидати географічних наук, кандидат архітектури і кандидат технічних наук). Тобто, охоплене широке коло інтересів різних наукових напрямків.

Найбільше було дослідників зі Львова (що зрозуміло), які представляли різні науково-дослідні та навчальні заклади: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, Львівський національний університет ім. І. Франка, Львівську академію мистецтв, Національний університет “Львівська політехніка”, Інститут народознавства НАН України, Львівський історичний музей та ін.

В останні десятиліття інтенсивно розвивається університетська археологічна наука. Змістовними були доповіді науковців з Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Прикарпатського університету ім. В. Стефаника, Волинського державного університету ім. Л. Українки, Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, Дрогобицького державного педагогічного університету.

Коло доповідей охоплювало багато різних тем та сюжетів, серед яких варто відзначити кілька виступів природознавців; спеціалістів у галузі палеогеоморфології, стратиграфії плейстоценових відкладів, палеоекології, малакології тощо.

Виступ А. Богуцького, М. Ланчонт, Т. Мадейської, Р. Дмитрука та А. Яцишина присвячено загальним проблемам вивчення хроностратиграфії і природних умов палеоліту західної частини України. Ці дослідники вже багато років співпрацюють з палеолітознавцями-археологами О. Ситником та К. Циреком на опорних пам’ятках палеоліту Придністер’я та Поділля (Єзупіль, Галич I, Великий Глибочок I, Буглів V) і їх висновки базуються на результатах десятків еталонних розрізів.

У підтвердження їх геостратиграфічних положень виголошено доповідь К. Цирека “Дослідження українсько-польської палеолітичної експедиції на стоянці Галич I”. К. Цирек,

професор Інституту археології Торунського університету ім. М. Коперніка, вже четвертий польовий сезон привозить студентів-практикантів з Польщі до України на розкопки гравецької стоянки Галич I (розкопки ведуться спільно з О. Ситником). Разом із студентами-археологами Львівського національного університету ім. І. Франка наші польські гості уже “зі студентської лави” започатковують спільні дослідження, а найголовніше – зав’язують дружні стосунки, які пізніше можуть перерости у плідну міжнародну співпрацю.

В унісон попереднім виступам прозвучала доповідь Р. Гнатюка і Л. Мацкевого “Питання стратиграфії багат шарових печерних поселень Прийма I, Прийма VII, і Львів VIII”. Палеогеоморфолог Р. Гнатюк на основі власних спостережень зробив спробу охарактеризувати літологічні шари заповнених печерних утворень, що містять різновікові рештки археологічних епох (від палеоліту до середньовіччя).

Історичну розвідку про печери Буковини провів у своїй доповіді Б. Рідуш. Він наголосив на великому значенні дослідження “закритих” комплексів печерного характеру.

У наступних доповідях особливу увагу привернув виступ А. Броніцького “Зимне – хронологія неолітичного поселення у світлі керамічних джерел і радіовуглецевих дат”, у якій дослідник з Холму представив результати новітніх досліджень керамічного матеріалу і нових датувань за ^{14}C з відомого енеолітичного поселення Зимне на Волині.

Енеолітичної, зокрема трипільської тематики стосувалися доповіді В. Коноплі “Трипільська культура Покуття”, І. Кочкіна “Антропоморфна і зооморфна пластика з трипільських поселень північно-східного Передкарпаття” і М. Сохацького “Дослідження пам’яток трипільської культури у Середньодністровському Лівобережжі Борщівським краєзнавчим музеєм”. В останні роки відбулось суттєве збільшення (поповнення) фактичного матеріалу трипільської культури, що дозволило авторам переосмислити і ре інтерпретувати окремі ключові моменти “трипільства”. Наприклад, В. Конопля у своєму виступі висунув низку цікавих нових ідей.

На вечірній сесії головна увага була зосереджена на доповідях, що стосувалися спільних українсько-польських досліджень пам’яток доби енеоліту-бронзи. Доповідь Я. Махніка, В. Циглика, В. Петегрича, Д. Павліва так і називалась “Основні підсумки досліджень українсько-польської експедиції 1992-2003 рр.”, у якій прозвучали як головні досягнення експедиції, так і недоліки, пов’язані з матеріальним забезпеченням і станом видавничої діяльності в Україні. За більше ніж 10 років учасники експедиції здобули багатий досвід розвідкових і розкопачних робіт, узагальнили усю літературу з окресленої теми, що ставить ці роботи у ранг першокласних джерел, але й вимагає відповідного монографічного видання. Доповненням до цієї теми стала доповідь “Прадавні курганні некрополі Верхньої Наддністрянщини” (Я. Махнік, Д. Павлів, В. Петегрич), яка показала надзвичайно багаті та різнобічні прояви курганних могильників, не знаних дотепер на карті бронзового та ранньозалізного віку заходу України.

Цікава дискусія виникла з проблемних питань, що прозвучали у доповіді М. Бандрівського “Археологічні культури на заході Українського Лісостепу у зв’язку із змінами у хронології пам’яток епохи бронзи”. В обговоренні взяли участь С. Чопек, В. Войнаровський, О. Ситник, Я. Махнік та ін. Не усі дослідники погоджувалися з критеріями передатуння пам’яток без проведення нових радіовуглецевих каліброваних датувань.

Низку актуальних питань порушив у своєму виступі В. Войнаровський “Сучасний стан та проблеми археологічного дослідження пам’яток римського часу Північної Буковини”. Дослідник, що провів на теренах Буковини десятки польових сезонів, як ніхто інший орієнтується в “проблемній ситуації” вивчення пам’яток римської доби у цьому регіоні.

Привернула увагу тема “Висоцько-чорноліські зв’язки і проблема датування придністровських пам’яток” (Л. Крушельницька, М. Бандрівський). Своєрідним її продовженням стала доповідь С. Чопека та Й. Підгорської-Чопек про Городище Нижнє (Grodzisko Dolne), за результатами досліджень в 1996-2002 рр. у контексті “східних зв’язків”, у якій запропоновано нові погляди на розвиток контактів населення ранньозалізного віку на території сучасної Південно-Східної Польщі та Західної України.

Досить цікавою і змістовною (з великою кількістю яскравого ілюстративного матеріалу) була доповідь Я. Онищука “Золота підвіска з поселення Дудин II у верхів’ях р. Ікви”, яка охопила коло супутніх археологічних проблем: хронології, планіграфії, технології, культурно-історичних та етнічних аспектів. В цілому доповідь окреслила весь спектр ідеологічних, культурологічних та соціально-історичних питань, пов’язаних із цією унікальною знахідкою ювелірного мистецтва.

Частина доповідачів обмежилася повідомленнями про результати польових досліджень окремих пам’яток чи груп пам’яток (Б. Строць “Черняхівські пам’ятки Тернопільського ландшафтного району”; В. Олійник, Я. Михайловський “Пшеворське поховання поблизу с. Шипівці на Тернопільщині”; Б. Прищеп “Дослідження давньоруських пам’яток у Погоринні 2000-2003 рр.”; С. Терський “Пересопниця VIII-X ст. за даними археологічних досліджень”, О Гаврилюк” Основні результати дослідження давньоруського археологічного комплексу X-XIII ст. поблизу с. Антонівці на Тернопільщині”, А. Петрик “Археологічні дослідження в 2001, 2003 рр. у Дрогобичі).

Деякі доповіді мали узагальнюючий синтетичний характер за результатами багаторічних досліджень. Наприклад, доповідь О. Корчинського “Стільське городище IX-поч. XI ст. і його околиці (короткий підсумок досліджень)”, виступ В. Шишака та Ю. Лукомського “Археологічні дослідження фортифікацій середньовічного Львова”, Р. Береста “Давні монастирі Прикарпаття: археологічні дослідження на рубежі XX-XXI ст.”, С. Пивоварова “Дослідження середньовічного городища в с. Зелена Липа у 2000-2003 рр.” та ін.

На конференції також були заслухані доповіді з окремих питань стилістики ювелірного мистецтва княжого періоду (Ю. Мисько “Давньоруські прикраси з Недобоївського городища”), технології первісного виробництва (М. Лосик “Дослідження давнього скла з археологічних пам’яток”), рятівних розкопок у м. Белзі (О. Лазурко, В. Петрик), на трасі будівництва автостради Краковець-Львів (Д. Козак, В. Петегирич, Д. Павлів, І. Принада).

На третій день роботи організована поїздка на визначну пам’ятку середньовічної археології та архітектури – Урицькі скелі (Тустань). Екскурсію на пам’ятці провів нині покійний Михайло Рожко. Він детально охарактеризував процес археологічно-архітектурних робіт на фортеці, історію її виникнення та функціонування, показав графічні реконструкції цілого оборонного комплексу і окремих його елементів. Учасники екскурсії відвідали також музей середньовічної фортеці Тустань, оглянули сотні унікальних експонатів, здобутих під час роботи експедиції під керівництвом Михайла Рожка.

Крім того, у програму входила екскурсія до Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, де учасники ознайомилися з експонатами різних археологічних епох та періодів. До початку конференції науковцями інституту підготовлено фотовиставку археологічних досліджень у 2000 – 2003 роках.

Отже, у доповідях і кулуарах засідань обговорено низку наболілих проблем, що з часом сприятиме розв’язанню багатьох з них. Організатори і гості одноставно схвалили необхідність проведення таких конференцій щороку, які мали б характер як звітно-польових, так і проблемно-дискусійних досліджень з поточних актуальних питань розвитку археології західноукраїнського краю.

Вирішено назвати цю конференцію “Першою”, а у наступні роки відповідно нумерувати інші зібрання.

Традиція скликання регулярних конференцій закріпилася 19-21 травня 2005 р., коли відбулася Друга Міжнародна конференція “Археологія заходу України”, що також організована відділом археології Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України і проходила у приміщенні Інституту по вул. Винниченка 24 у Львові.

Як і у попередній рік, географія учасників охоплювала переважно терени західних областей України, але приїхали науковці також із Польщі і Словаччини. Зокрема, з Кракова – проф. Ян Махнік, з Жешова – проф. Сильвестр Чопек, Анжей Пелісяк, з Торуня – проф. Кшиштоф Цирек, з Любліна – проф. Марія Ланчонт, з Братислави – д-р Івона Влколінська та ін.

Тематика представлених рефератів у 2005 р. у багатьох аспектах повторює виступи 2004 р., хоч, зрозуміло, під іншим кутом зору і на основі нових археологічних джерел. Достатньо широко прозвучала проблематика вивчення стародавнього кам'яного віку і пов'язані з нею геолого-геоморфологічні дослідження. Так, О. Ситник (Львів) виступив з доповіддю “Техніко-типологічна варіабельність середньопалеолітичних індустрій Придністер'я”; К. Цирек, М. Судол (Торунь) і О. Ситник – з рефератом “Badania archeologiczne stanowiska Halicz I, 2004 r.”; Р. Дмитрук, А. Яцишин (Львів) – з темою “Палеокліматичні умови періоду існування палеолітичного поселення Галич I”; А. Богуцький (Львів), М. Ланчонт (Люблін) – “Стратиграфічні особливості палеоліту басейну Верхнього Дністра”; Л. Мацкевий (Львів) розповів про ранньопалеолітичну пам'ятку у гроті Прийма I у Західному Поділлі; Р. Коропецький (Львів) – про розвідкові дослідження Куличівки у 2004 році; Р. Грибович, В. Конопля (Львів) повідомили про пізньомезолітичні пам'ятки типу Раделичі у Верхньому Подністер'ї.

Окремим блоком виступів у конференції 2005 р. і її “озвученою окрасою” стали міждисциплінарні археологічно-музикознавчі дослідження, представлені трьома доповідями викладачів Львівської консерваторії: О. Олійник “Скіфо-сарматські музичні інструменти (за матеріалами археологічних знахідок на території України)”; І. Зінків “Середньовічні українські гусли в контексті європейського середньовічного інструментарію”; Л. Кушлик “Археологічні музичні інструменти і виконавська народна практика”. Любомир Кушлик, крім того, дав можливість ознайомитися з його приватною колекцією музичних народних інструментів, на багатьох з яких зіграв для учасників конференції. Особливо цікавими були прадавні “археологічні” акорди гортанних звуків. Як зазначив дослідник, справжній музикант-виконавець може зіграти на будь-якому побутовому предметі.

Викликали зацікавлення реферат Я. Махніка (Краків), Д. Павліва, В. Петегрича “Українсько-польські дослідження у басейні Верхнього Дністра: підсумки і перспективи”; доповідь С. Чопека (Жешів) “Z badań nad osadnictwem ludności grupy tarnobrzeskiej”; М. Потушняка (Ужгород) “До питання синхронізації полгарської культури з Кукутено-Трипільською”; Т. Ткачука (Галич) “Перша фаза розвитку кошиловецької групи трипільської культури”; І. Кочкіна (Івано-Франківськ) “До питання про типологію керамічного посуду з трипільських пам'яток етапу В-I – В-II Північно-Східного Передкарпаття”.

З проблем вивчення пам'яток доби бронзи, раннього залізного віку та римського часу виступили: М. Бандрівський (Львів) “Курган в Крилосі і проблема проникнення общин середньодніпровської культури у Верхнє Подністер'я і горішне Посяння”; В. Войнаровський (Львів) “Гряда I – поселення черняхівської культури поблизу Львова, дослідження 2004 р.”; В. Цигилик (Львів) “Дослідження поселення Стрілки I: проблеми, перспективи”.

Окремим напрямком досліджень у нашому регіоні є ранньосередньовічний період: проблеми походження слов'ян, формування і розвиток Давньоруської держави. За цією тематикою прозвучали виступи: Н. Войцещук, Т. Милян, О. Осаульчук (Львів) “Поселення середини I тис. н.е. у Стоділках на Львівщині”; С. Пивоваров (Чернівці) “Дослідження Чорнівського городища першої половини XIII ст. у 1999-2004 р.”; І. Возний (Чернівці) “Монастирі XII-XIII ст. на території Середнього Подністер'я”; Я. Погоральський (Львів) “Дослідження поселення X-XI ст. Черчик I на Розточчі у 2004 р.”; О. Корчинський (Львів) “Стільське городище: підсумки і перспективи дослідження”; О. Гаврилюк (Тернопіль) “Давньоруські городища Південно-Західної Волині X-XIII ст.”; О. Позіховський (Остріг), Б. Прищепя (Рівне) “Дослідження в місті Острозі у 2004 р.”; В. Гупало, М. Лосик (Львів) “Керамічні комплекси житла кінця X - початку XI ст. з Дубна”; Р. Берест (Львів) “Середньовічне чернече житлове будівництво (за матеріалами Унівського монастиря)”; В. Рудий (Львів) “Археологічні дослідження на території середньовічного укріпленого дворища у с. Руда Жидачівського району Львівської області”; Б. Рідуш (Чернівці) “Бакотсько-Комарівський білатеральний печерний комплекс”. Цікавим і змістовним був виступ І. Влколінської (Братислава) “Včasnostredoveka keramika – vypovedacie možnosti značiek na dnach”.

Єдиною була доповідь з питань історії археологічних досліджень. Це реферат Н. Булик (Львів) “Дослідження давньоруських пам’яток у другій половині XIX ст. у Східній Галичині”. Безумовно, цей напрямок досліджень необхідно підтримати.

Учасники Другої міжнародної конференції на третій день роботи зробили поїздку на археологічні пам’ятки. Зокрема, відвідали печерний комплекс Прийма I у Миколаївському районі на Львівщині, який викликає значний інтерес нещодавнім сенсаційним повідомленням про знахідки в ньому кісткових решток неандертальців. Екскурсію на пам’ятці провів дослідник комплексу Л. Мацкевий, який показав місце знахідок у стратиграфічному розрізі відкладів і розповів про умови відкриття.

Прийма I – це звичайний кількаярусний грот у вапнякових скелях, утворений переважно вітровою дифляцією і заповнений схиловими та еоловими відкладами. Потужність незначна, нашарування генетично різні, під кутом зору геології вивчені слабо, кореляція з “відкритими відкладами” відсутня, тому питання геологічного датування артефактів залишається нез’ясованим. Так само палеоантропологічна атрибуція кісток “неандертальця”, яка проводиться нині в Лейпцігу, не завершена. Пам’ятка, безперечно, цікава і перспективна, але не досліджена в повній мірі.

Другим об’єктом, який відвідали учасники форуму у 2005 р., стало відоме городище Стільсько, що знаходиться неподалік Прийми, також у Миколаївському районі на Львівщині. Багатолітній дослідник Стільська О. Корчинський розповів про головні об’єкти на пам’ятці, їх функціональне призначення тощо.

Отже, структурно і тематично обидві Міжнародні конференції охопили кілька найголовніших напрямків наукових досліджень.

Перше. Аналіз результатів комплексних міждисциплінарних досліджень спільно з геологами, геоморфологами, технологами, музикознавцями тощо.

Друге. Теоретичні проблемні доповіді, що стосувалися запровадження нових методів датування, культурно-історичних та етнічних реконструкцій.

Третє. Підсумовуючі синтетичні узагальнення за тривалий період досліджень однієї чи кількох пам’яток.

Четверте. Короткі повідомлення про роботи на одній – двох пам’ятках .

П’яте. Охорона пам’яток археології, рятівні дослідження в зоні новобудов.

Окремі теми залишились поза увагою учасників конференції, наприклад, питання теорії, методики та методології археологічних досліджень, питання історії археології. Надіємось, що у наступних конференціях ці теми будуть також заповнені.

Отже, традиція скликання регулярних регіональних конференцій сприяє зміцненню і подальшому розвитку наукових міжнародних та міжгалузевих зв’язків, стимулює глибше наукове осмислення археології заходу України.